

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ВІННИЦЬКА АКАДЕМІЯ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ»

Паньків Катерина Михайлівна

ВПЛИВ РОЛЬОВИХ ОЧІКУВАНЬ НА ХАРАКТЕР МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПОДРУЖЖЯ ТА ЇЇ ПСИХОКОРЕКЦІЯ

Науковий керівник: Томчук М.І.
Доктор психологічних наук, професор

Вінниця, 2021

АКТУАЛЬНІСТЬ

- ◎ Сучасна українська сім'я зазнає значних викликів: збільшується кількість розлучень за психологічними мотивами, зменшується народжуваність, спостерігається рольова неузгодженість молодого подружжя тощо.
- ◎ За кількістю розлучень Україна за середнім показником 4 розлучення в рік на 1000 населення, займає третє місце в Європі. За роки незалежності України цей коефіцієнт коливається від 3,2 до 4,2 розлучень на тисячу осіб. Такі зміни в сімейній системі вимагають детального вивчення соціально-психологічних чинників динамічних процесів сім'ї.
- ◎ Психологічна наука займається активним пошуком психологічних ресурсів зміцнення інституту шлюбу, покращення міжособистісної взаємодії подружжя, формування культури сімейного спілкування. Це безумовно викликає необхідність дослідження проблеми впливу рольових очікувань на спілкування подружжя в сім'ї.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

міжособистісні взаємини подружжя.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

особливості впливу рольових очікувань подружжя на характер міжособистісних взаємодій.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

- визначити психологічні особливості впливу рольових очікувань подружжя на характер їхньої міжособистісної взаємодії та апробувати програму її психокорекції.

ГІПОТЕЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

успішність сімейно-рольової взаємодії залежить від особистісних властивостей партнерів та узгодженості рольових очікувань щодо міжособистісної поведінки подружжя. Ступінь прив'язаності до партнера та рівень гнучкості у сприйманні себе та шлюбного партнера позитивно впливають на психологічні характеристики узгодженості сімейно-рольової взаємодії. Суттєво покращити міжособистісну взаємодію подружжя можна шляхом розробки та апробації програми психокорекції неузгодженості їх рольових очікувань.

ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Провести теоретичний аналіз проблеми впливу рольових очікувань на структуру міжособистісної взаємодії подружжя у науковій літературі.
2. Розробити програму емпіричного дослідження рольових очікувань подружжя як складової сімейно-рольової взаємодії.
3. Експериментально визначити особливості рольових очікувань як компоненту міжособистісних взаємин.
4. Розробити та апробувати програму психокорекції неузгоджених рольових очікувань подружжя.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

- 1) Теоретичні: системно-структурний аналіз психологічної та спеціальної літератури з проблеми дослідження для обґрунтування моделі та показників вимірювання очікувань, визначення рівня їх сформованості у досліджуваних (методи узагальнення, порівняння, абстрагування, моделювання та ін.).
- 2) Емпіричні методи спостереження, бесіди та психодіагностики (опитувальник “Рольові очікування й домагання у шлюбі” О. Волкової, Г. Трапезнікової; опитувальник міжособистісних стосунків Т. Лірі; опитувальник міжособистісних стосунків В. Шутца та опитувальник “Велика П’ятірка” Р. Мак-Крайя і П. Коста).
- 3) Методи математичної обробки результатів експериментального дослідження (статистичний аналіз, кореляційний аналіз, порівняльний аналіз).

Експериментальна база дослідження: ВНМУ імені М.І. Пирогова.
У дослідженні взяло участь 25 сімейних пар, студентів університету.

МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

- За допомогою методики “Рольові очікування та домагання у шлюбі” (РОД) визначалися уявлення подружжя
- Для вивчення взаємин у сім’ї ми використовували методику діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі (А. А. Бодалева, А. А. Деркача, Л. Г. Лаптева, 2001). Опитувальник призначений для дослідження уявлень суб'єкта про себе, а також для вивчення взаємин у малих групах. За допомогою даної методики виявляється переважаючий тип відносин між людьми як через самооцінювання так і через взаємооцінювання.
- Для діагностування різних аспектів міжособистісних взаємин та вивчення комунікативних особливостей особистості ми використовували опитувальник міжособистісних взаємин В. Шутца. Автор пропонованої версії О. О. Рукавішніков (1992). Опитувальник спрямований на діагностику різних аспектів міжособистісних відносин у діадах і групах, а також на вивчення комунікативних особливостей особистості.
- Опитувальник “Велика П’ятірка” розроблений Р. Мак-Крайєм і П. Коста на основі п’яти факторної моделі, або моделі «Великої п’ятірки» (Е.Г. Ейдеміллер, 2006). Модель заснована на змінних, які найширше представлені у мові.

ВИСНОВКИ

- 1. Під рольовими очікуваннями ми розуміємо сподівання особистості щодо такої поведінки іншої людини, яка відповідає її рольовому статусу. Очікування є складовою взаємин.
- 2. Формуються очікування під впливом соціального середовища за допомогою таких механізмів як статево-рольова ідентифікація гендерних стереотипів, сімейні установки і складають компонент функціонально-рольової структури сім'ї.
- 3. Очікування в структурі особистості виступають у вигляді ролей, роль, як програма, яка відповідає очікуваній поведінці людині, яка займає певне місце в структурі тієї чи іншої соціальної групи та виконують функцію регуляції міжособистісних взаємин, підготовку учасників відносин до взаємодії, контроль і адекватне сприйняття міжособистісних взаємин.
- 4. За результатами констатувального експерименту з'ясовано, що рольові очікування подружжя виявляються у значущості для них певних сфер сімейних цінностей. Найбільш значущими виявилися сфери соціальної активності та емоційно-терапевтична. Узгодженість сфер значущості утворює загальну узгодженість сімейних цінностей подружжя. Тенденція до ціннісної узгодженості спостерігається, насамперед, між сферою особистісної ідентифікації, батьківсько-виховною функціями. Відповідність рольових очікувань одного шлюбного партнера рольовим домаганням іншого визначається як рольова адекватність подружжя. Рольові очікування впорядковують систему стосунків і взаємодії, невизначеність і суперечливість яких ускладнює рольову поведінку, що знижує ефективність міжособистісної взаємодії.

- 5. Рольові очікування, їх узгодженість певною мірою пов'язані з типами міжособистісної взаємодії. Тенденція до альтруїстичного типу взаємовідносин виявилася характерною для респондентів з низькою рольовою адекватністю сприйняття партнера та викривлених очікувань до нього, тоді як особи з більш адекватним ставленням до шлюбного партнера, виявили тенденцію до лідерського стилю стосунків. Таку закономірність можна пояснити тим, що особистості з домінуючими рисами характеру, атрибутують собі можливість впливати на ситуацію у сім'ї, а відтак значно менше схильні проявляти незадоволення як собою, так і міжособистісними стосунками з партнерами.
- 6. Вивчення міжособистісних потреб у комунікації шлюбних партнерів встановлено низький рівень інтересу у активній взаємодії та реалізацію контролю взаємин. Характерним для даної вибірки виявилось протиріччя, яке спостерігається в такій сфері міжособистісних потреб, як "контроль", а саме це виявляється в униканні відповідальності за розвиток стосунків і водночас, неприйняття контролю над собою з боку інших.

- ◎ 7. Розроблена та апробована програма психологічної корекції неузгоджених рольових очікувань, метою якої були психологічні вправи, під час, яких відбувалася рефлексія і вербалізація потреб і очікувань, як своїх, так і шлюбного партнера, відбувається усвідомлення очікувань та їх впливу на рольову поведінку подружжя, що дає можливість регуляції подружньої взаємодії. Апробація програми підтвердила гіпотезу дослідження.
- ◎ Таким чином, результати дослідження довели значну роль очікувань як компонента сімейно-рольової взаємодії, підтвердили гіпотезу про вплив рольових експектацій на характер міжособистісних взаємин та можливість їх психокорекції. Перспективою подальших досліджень може стати вивчення впливу батьківських сценаріїв рольової поведінки на становлення рольових очікувань подружжя.

- ⊙ Для вивчення ролі очікувань у формуванні міжособистісних взаємин у дослідженні було використано комплекс методик. У процесі розробки методичного інструментарію було враховано основні принципи психології: принцип детермінізму, принцип єдності свідомості та діяльності, принцип розвитку та інші.

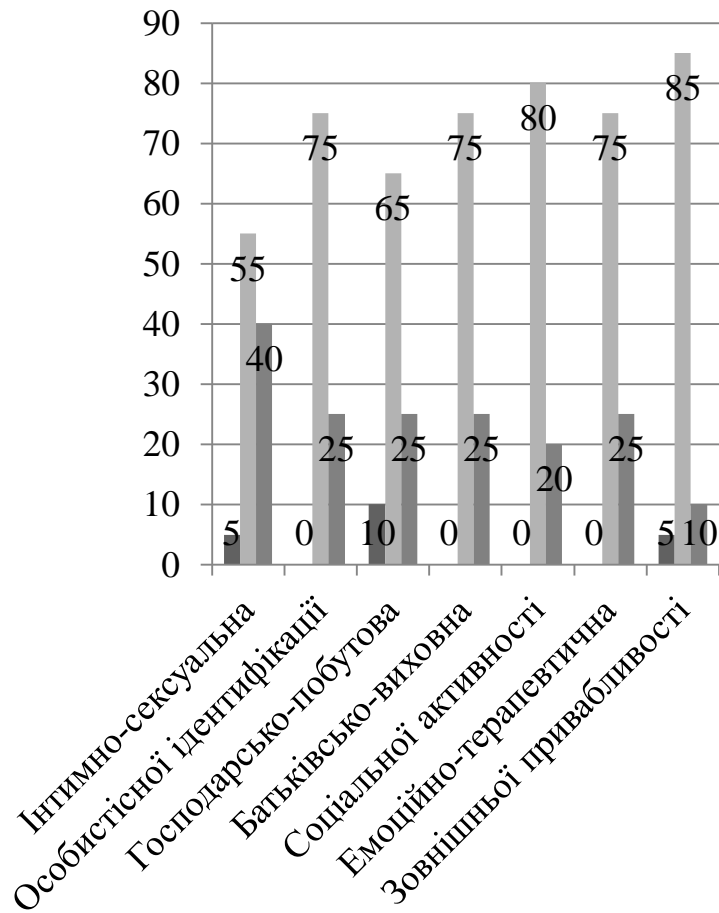
- ⊙ Методи дослідження ми умовно поділили на такі групи:
 - ⊙ а) спостереження, опитування (бесіда);
 - ⊙ б) методи тестування (тести, опитувальники);
 - ⊙ в) методи обробки та інтерпретації результатів дослідження: якісна та кількісна їх характеристика.

ПОКАЗНИКИ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ПОДРУЖЖЯ

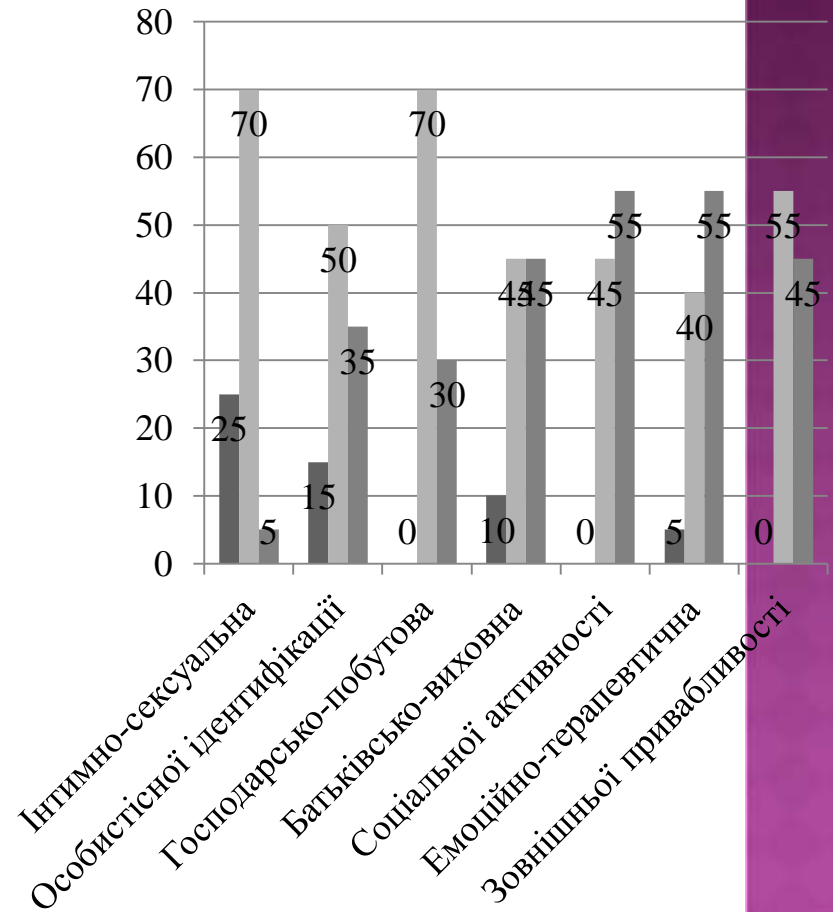
Сфери сімейних цінностей	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	Абс. зн.	%	Абс. зн.	%	Абс. зн.	%
Інтимно-сексуальна	6	15,0	25	62,5	9	22,5
Особистісної ідентифікації	3	7,5	25	62,5	12	30,0
Господарсько-побутова	2	5,0	27	67,5	11	27,5
Батьківсько-виховна	2	5,0	24	60,0	14	35,0
Соціальної активності	0	0	25	62,5	15	37,5
Емоційно-терапевтична	1	2,5	23	57,5	16	40,0
Зовнішньої привабливості	1	2,5	28	70,0	11	27,5

РОЗПОДІЛ РІВНІВ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ПОДРУЖЖЯ (N=50)

РОЗПОДІЛ РІВНІВ СІМЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ОДРУЖЕНИХ ЧОЛОВІКІВ ТА ЗАМІЖНІХ ЖІНОК

ЧОЛОВІКИ

ЖІНКИ

РОЗПОДІЛ РІВНІВ РОЛЬОВОЇ АДЕКВАТНОСТІ ПОДРУЖЖЯ (N=50)

Категорії досліджу- ваних	Рівні рольової адекватності							
	Критичний		Низький		Середній		Високий	
	Абс. зн.	У %	Абс. зн.	У %	Абс. зн.	У %	Абс. зн.	У %
Загальне N=50	24	60,0	9	22,5	7	17,5	0	0
Чоловіки n₁=25	11	55,0	5	25,0	4	20,0	0	0
Жінки n₂=25	13	65,0	4	20,0	3	15,0	0	0

Відповідність рольових очікувань одного шлюбного партнера рольовим домаганням іншого визначаються як рольова адекватність подружжя.

РОЗПОДІЛ РІВНІВ УЗГОДЖЕНОСТІ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ (N=50)

Сфери сімейних цінностей	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	Абс. зн.	У %	Абс. зн	У %	Абс. зн	У %
Інтимно-сексуальна	3	15,0	12	60,0	5	25,0
Особистісної ідентифікації	6	30,0	3	15,0	11	55,0
Господарсько-побутова	2	10,0	7	35,0	11	55,0
Батьківсько-виховна	3	15,0	6	30,0	11	55,0
Соціальної активності	3	15,0	8	40,0	9	45,0
Емоційно-терапевтична	2	10,0	9	45,0	9	45,0
Зовнішньої привабливості	2	10,0	9	45,0	9	45,0

Тенденція до ціннісної узгодженості спостерігається, насамперед, між сферою особистісної ідентифікації, господарсько-побутовою, батьківсько-виховною функціями. Низький рівень узгодженості виявлений у інтимно-сексуальній сфері.

РОЗПОДІЛ РІВНІВ УЗГОДЖЕНОСТІ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ (N=50)

Сфери сімейних цінностей	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	Абс. зн.	У %	Абс. зн.	У %	Абс. зн.	У %
Інтимно-сексуальна	3	15,0	12	60,0	5	25,0
Особистісної ідентифікації	6	30,0	3	15,0	11	55,0
Господарсько-побутова	2	10,0	7	35,0	11	55,0
Батьківсько-виховна	3	15,0	6	30,0	11	55,0
Соціальної активності	3	15,0	8	40,0	9	45,0
Емоційно-терапевтична	2	10,0	9	45,0	9	45,0
Зовнішньої привабливості	2	10,0	9	45,0	9	45,0

Кількість сімейних пар, які мають найбільшу узгодженість (за 5 критеріями) складає 25,0 %. Такий самий відсоток складають пари у яких узгодженість цінностей виявилася за двома критеріями. Таким чином, невідповідність очікувань і домагань призводять до викривленого сприйняття шлюбного партнера, що в свою чергу позначається на якості міжособистісних взаємин

ОТЖЕ, КОРЕКЦІЯ НЕУЗГОДЖЕНИХ ОЧІКУВАНЬ ПОДРУЖЖЯ ПЕРЕДБАЧАЄ ДЕКІЛЬКА ЕТАПІВ, ВІДПОВІДНО ДО ЯКИХ СТВОРЕННІ ПСИХОЛОГІЧНІ КОНСУЛЬТАТИВНІ ЗУСТРІЧІ ДЛЯ ПОДРУЖНІХ ПАР.

- ◎ *Перший етап* – збирання інформації: з'ясування існуючих уявлень подружжя про рольову взаємодію між членами сім'ї; визначення поточного сімейного стану з метою виявлення ресурсів, які має подружжя в цей момент; визначення того, що поки унеможлиблює досягнення бажаного стану; усвідомлення членами сім'ї процесу, у результаті якого вони опинилися у даній сімейній ситуації; встановлення відповідності між відчуттями кожного члена сім'ї і їхнім вербальним вираженням.
- ◎ *Другий етап* – вплив на рольову подружню взаємодію. Це досягається руйнуванням неконструктивних шаблонів спілкування, типів міжособистісної взаємодії шляхом встановлення ефективного зворотного зв'язку, показу можливих перспектив розвитку сімейних стосунків, конструюванням нових моделей стосунків членів сім'ї при виконанні різних психологічних вправ та за допомогою методики рефреймінгу.
- ◎ *Третій етап* – зводиться до закріплення позитивних змін, які подружжя виробили на попередніх етапах розуміння цього досвіду і конкретних прийомів, які використовувалися під час консультативних зустрічей для гармонізації сімейних стосунків. Відповідно до зазначених етапів було сформовано програму психокорекції неузгоджених подружніх очікувань.

ПРОГРАМА ПСИХОКОРЕКЦІЇ НЕУЗГОДЖЕНИХ ПОДРУЖНІХ ОЧІКУВАНЬ

- *Мета програми:* сприяти пізнанню своєї особистості та особистості шлюбного партнера, гармонізувати міжособистісні стосунки сімейної пари, шляхом узгодження очікувань подружжя.
- *Завдання:*
 - Визначити бажаний та реальний розподілу ролей чоловіка та дружини в родині;
 - Усвідомити рольові очікування, щодо подружнього партнера та розуміння механізмів їх виникнення;
 - Визначити та узгодити сімейні цінностей подружжя;
 - Усвідомити та розширити межі у сприйманні подружнього партнера;
 - Закріпити позитивні зміни у рольовій взаємодії подружжя.
- *Методи та форми роботи:* психологічна консультативна зустріч; бесіда; корекційно-розвивальні завдання-вправи; корекційні методики.
- *Тривалість програми:* 5 зустрічей по 1 годині.
- *Частота зустрічей:* 1 раз на тиждень.
- *Кількість учасників:* 7 подружніх пар (14 осіб).

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ КОРЕКЦІЇ НЕУЗГОДЖЕНИХ ОЧІКУВАНЬ ПОДРУЖЖЯ

№ зустрічі	Завдання програми	Вправи та методики
1	Визначення бажаного та реального розподілу сімейних ролей	Вправа “Біль про права сім’ї”
2	Усвідомлення рольових очікувань подружжя та механізмів їх виникнення	Вправа “Парад стереотипів”
3	Визначення та узгодження подружніх цінностей	Вправа “Древо сімейних цінностей”
4	Розширення меж сприймання подружнього партнера	Методика “Рефреймінг”
5	Визначення та закріплення позитивних змін рольової взаємодії подружжя	Вправа “ Шлюбний контракт”

Для експерименту було відібрано 14 подружніх пар у яких виявленні неузгоджені рольові очікування щодо партнера. З них 7 пар брали участь у запропонованій нами корекційній програмі. Щодо інших 7 пар, впровадження корекційного впливу не здійснювалося, вони увійшли у контрольну групу.

ЗМІНИ ПОКАЗНИКІВ РІВНЯ РОЛЬОВОЇ АДЕКВАТНОСТІ ПОДРУЖЖЯ УЧАСНИКІВ КОРЕКЦІЙНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Рівні рольової адекватності подружжя	Експериментальна група ($n_1=14$)						Контрольна група ($n_2=14$)					
	До експ-ту		Після експ-ту		Різниця		До експ-ту		Після експ-ту		Різниця	
	Абс. зн.	У %	Абс. зн.	У %	Абс. зн.	У %	Абс. зн.	У %	Абс. зн.	У %	Абс. зн.	У %
Високий	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Середній	1	7,0	2	14,0	1	7,0	0	0	1	7,0	1	7,0
Низький	1	7,0	8	57,0	7	50,0	3	21,0	3	21,0	0	0
Дизадекватний	12	86,0	4	29,0	8	57,0	11	79,0	10	72,0	1	7,0

Серед досліджуваних експериментальної групи після корекційного впливу 29,0 % осіб відповідають показникам неадекватного сприйняття партнера, тоді як на початку експерименту цей показник мали 86,0 % досліджуваних; 57,0 % – низьким рівнем рольової адекватності у сприйманні партнера (до корекційного впливу ця група складала 7,0 % респондентів); 14,0 % – осіб середнім рівнем рольової адекватності (у порівнянні з 7,0 %).

ЗМІНИ ПОКАЗНИКІВ УЗГОДЖЕНОСТІ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ПОДРУЖЖЯ УЧАСНИКІВ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ

Сфери сімейних цінностей подружжя	Рівні узгодженості сфер сімейних цінностей	Експериментальна група			Контрольна група		
		До експ-ту	Після експ-ту	Різниця	До експ-ту	Після експ-ту	Різниця
		У %	У %	У %	У %	У %	У %
Інтимно-сексуальна	Високий	42,8	28,4	14,4	0	0	0
	Середній	42,8	57,2	14,4	85,6	85,6	0
	Низький	14,4	14,4	0	14,4	14,4	0
Особистісної ідентифікації	Високий	42,8	42,8	0	42,8	42,8	0
	Середній	0	57,2	57,2	28,4	57,2	28,8
	Низький	57,2	0	57,2	28,4	0	28,4
Господарсько-побутова	Високий	28,4	57,2	28,8	42,8	42,8	0
	Середній	57,2	42,8	14,4	42,8	42,8	0
	Низький	14,4	14,4	0	14,4	14,4	0
Батьківсько-виховна	Високий	71,6	71,6	0	42,8	42,8	0
	Середній	0	28,4	28,4	42,8	14,4	28,4
	Низький	28,4	0	28,4	14,4	42,8	28,4
Соціальної активності	Високий	14,4	42,8	28,4	42,8	42,8	0
	Середній	42,8	57,2	14,4	28,4	42,8	14,4
	Низький	42,8	0	42,8	28,8	14,4	14,4
Емоційно-терапевтична	Високий	42,8	71,6	28,8	28,4	28,4	0
	Середній	42,8	28,4	14,4	71,6	57,2	14,4
	Низький	14,4	0	14,4	0	14,4	14,4

ЗМІНИ ПОКАЗНИКІВ УЗГОДЖЕНОСТІ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ПОДРУЖЖЯ УЧАСНИКІВ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ

Сфери сімейних цінностей подружжя	Рівні узгодженості сфер сімейних цінностей	Експериментальна група			Контрольна група		
		До експ-ту	Після експ-ту	Різниця	До експ-ту	Після експ-ту	Різниця
		у %	у %	у %	у %	у %	у %
Зовнішньої привабливості	Високий	14,4	57,2	42,8	57,2	28,4	28,8
	Середній	57,2	42,8	14,4	42,8	71,6	28,8
	Низький	28,4	0	28,4	0	0	0

Зміни рівнів узгодженості сфер сімейних цінностей у подружніх пар експериментальної групи відбулися за найбільш значущими сферами, які були визначені ще під час констатувального експерименту. А саме у сфері соціальної активності (42,8 % подружніх пар, порівняно з 14,4% до корекційного впливу характеризуються високим рівнем узгодженості, в той час як низького рівня узгодженості не має у жодній парі, тоді як до експерименту цей показник складав 42,8 %), в емоційно-терапевтичній сфері, у сфері зовнішньої привабливості партнерів, у господарсько-побутовій сфері. В той час низького рівня узгодженості не показала жодна пара. Дані результати свідчать про позитивний вплив корекційної програми на рівні узгодженості сімейних цінностей подружжя, що в свою чергу позначається на рівні адекватного сприйняття очікувань і домагань партнера та призводить до більш гармонійних міжособистісних взаємин подружжя.

НАУКОВА НОВИЗНА

- ◎ полягає у тому, що вперше встановлено взаємозв'язок ролевих експектацій подружжя на рівень узгодженості функціонально-рольової структури сім'ї.

ПРАКТИЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ

- ◎ полягає у можливості використання його результатів у практиці психологічної допомоги сім'ї. Мають значення результати дослідження складових сімейно-рольової взаємодії (рольові очікування, узгодженість сімейних цінностей, рольова адекватність подружжя) та зв'язок особистісних властивостей партнерів і особливостей експектацій до шлюбного партнера. Виявлені закономірності щодо узгодженості функціонально-рольової структури сім'ї, спрямованості на шлюбного партнера можуть бути використані в психодіагностичній, психопрофілактичній та психокорекційній роботі з конфліктними сім'ями.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!